Uključivanje djece u obrazovni sistem

Model praćenja upisa djece u osnovne škole na nivou lokalne zajednice

Inicijativa za bolju i humaniju inkluziju (IBHI), Sarajevo, 2013.

„Od kolijevke pa do škole…“

Postojeća situacija u oblasti društvene zaštite djece u Bosni i Hercegovini je puka refleksija lošeg ekonomskog razvoja, negativnih političkih uticaja, neujednačene i manjkave zakonske regulative kako na državnom, tako i na entitetskim i kantonalnim nivoima, što za posljedicu ima nedovoljno razvijenu zaštitu najmlađe kategorije stanovništva. Posebno otežavajući faktor u zaštiti najmlađih predstavlja siromaštvo, zapravo generacijska reprodukcija siromaštva koja iz godine u godinu postaje sve izražajnija. Mahatma Gandhi je jednom istakao da siromaštvo predstavlja najgori oblik nasilja. Jedan od najefikasnijih načina borbe protiv siromaštva je investicija u obrazovanje, što zahtijeva da se obezbijede svi mogući mehanizmi koji će povećati obuhvaćenost obrazovanjem, posebno kada je u pitanju predškolsko i osnovno obrazovanje. Prema UN Konvenciji o pravima djeteta (član 28.) pravo na obrazovanje predstavlja jedno od osnovnih prava svakog djeteta i važan preduslov za pravilan društveni i individualni razvoj osobe. Nažalost, često smo svjedoci nepoštovanja i zanemarivanja prava djeteta. Statistike pokazuju da od ukupnog broja djece u BiH koja su odgovarajućeg uzrasta za upis u osnovnu školu, prvi razred pohađa njih 83%, pri čemu 93% djece odgovarajućeg uzrasta u RS i 80% u FBiH.[1]

Ako planirate godinu unaprijed, posijte sjeme.
Ako planirate deset godina unaprijed, posadite drvo.
Ako planirate stotinu godina unaprijed, obrazujte ljude.
(Stara kineska poslovica)

Kada je u pitanju pristup obrazovanju, što još uvijek ne znači da su djeca u sistemu, posebno osjetljive su socijalno isključene kategorije djece (npr. djeca sa posebnim potrebama, djeca iz materijalno neobezbijeđenih porodica, djece pripadnici nacionalnih manjina, djeca bez roditeljskog staranja, itd.). Ukoliko ne posjedujemo evidencije o ovim kategorijama djece, nemamo niti mogućnosti da pratimo i osiguramo upis svakog djeteta u osnovne škole kada za to dođe vrijeme.

Posebnu problematiku predstavlja obuhvaćenost predškolskim obrazovanjem, jer istraživanja ukazuju na to da u BiH samo 9% djece pohađa predškolske ustanove.[2] Ovaj podatak je itekako alarmantan ako se dovede u korelaciju sa naučnim otkrićima koja ukazuju da je impozantan kapacitet razvoja mozga kod djece u periodu od rođenja pa do polaska u školu. Stoga je kvalitetan odgoj u periodu ranog odrastanja od velikog značaja, kako za pojedinca, tako i za razvoj društva u cjelini. Zbog navedenog ne iznenađuje da se u svijetu pitanjima obrazovanja kao „humanog kapitala“ sve više bave ekonomisti.

Dakle, kod 91% djece BiH ne propušta samo podsticanje uspješnog razvoja pojedinaca, nego i razvoj neprocjenjivog humanog kapitala koji pokreće i podstiče razvoj društva u cjelini.[3] Pohađanje predškolskih ustanova u BiH se u većini slučajeva plaća, što predstavlja ogromnu poteškoću za porodice sa djecom iz prethodno navedenih socijalno isključenih kategorija.

U skladu sa prethodno navedenom problematikom, u nastavku ovog dokumenta ponudit ćemo model monitoringa upisa djece u osnovne škole kao jedno od rješenja za praćenje jednog od osnovnih prava djeteta – prava na osnovno obrazovanje. Ovaj model posebno stavlja u fokus praćenje upisa u osnovne škole djece iz socijalno ugroženih kategorija, ali također pruža mogućnost praćenja obuhvaćenosti predškolskim obrazovanjem.

Istraživanje problema

Preliminarno istraživanja sistema monitoringa upisa djece u osnovne škole koje je 2005. g. sprovedeno uz podršku UNICEF-a, imalo je za cilj da detaljno analizira oblasti i institucije koje su direktno ili indirektno povezane sa obrazovnim sistemom u 20 općina u BiH. U većini općina matični ured je zakonski obavezan da dostavlja spisak djece dorasle za osnovnu školu svim školama na teritoriji općine. Međutim, u osnovne škole upiše se daleko veći broj djece nego što je navedeno u spiskovima matičnog ureda. U pojedinim općinama, dostavljanje spiskova od strane matičnog ureda nadležnim službama u općini je izgubilo planiranu funkciju, jer su se porodiljska odjeljenja u lokalnim zajednicama zatvorila ili nikada nisu ni postojala, što je imalo za posljedicu da su se djeca rađala u većim gradovima, gdje su i registrovana u matičnom uredu, a povratna informacija matičnom uredu u općini u kojoj je dijete nastanjeno je izostala.

[1] Cf. „Bosna i Hercegovina: Praćenje stanja i položaja djece i žena: Istraživanje višestrukih pokazatelja, 2011-2012.“ str. 80
[2] Cf. „Istraživanje stanja ranjivih grupa djece, okvira politika djelovanja, strateških dokumenata i zakona na kojima počivaju usluge socijalne zaštite i inkluzije za djecu u BiH“, str. 7
[3] Cf. Kreso, P.A., str. 16

Istraživanje je također navelo primjere dobre prakse koje predstavljaju pedijatrijske službe domova zdravlja koje ažurno vode evidenciju o svojim pacijentima na osnovu zdravstvenih kartona.[4] Glavni argument koji se navodi u ovom istraživanju je da sva djeca u određenoj općini mogu, ali i ne moraju koristiti usluge javnih institucija, ali da će većina djece koristiti zdravstvene usluge u periodu od rođenja, pa do polaska u školu zbog čega će biti registrovana u zdravstvenom kartonu. Nakon rezultata istraživanja nastala je ideja o modelu koji bi uvezao sve aktere koji raspolažu sa podacima o djeci (0-6 godina)[5] na jednom mjestu u obliku modela monitoringa upisa djece u osnovne škole, koji je uz finansijsku podršku UNICEF-a do danas implementiran u 31 lokalnoj zajednici u BiH. [6]

Model monitoringa upisa u osnovne škole[7]

Model monitoringa upisa djece u osnovne škole zagovara ideju da se na području lokalne zajednice objedine podaci djece (0-6 godina) kako bi se stekla realna slika o broju djece navedenog uzrasta, njihovom statusu i kako bi se pratila njihova obuhvaćenost predškolskim obrazovanjem i sam upis u osnovne škole. Dijete koje je upisano u osnovnu školu se već nalazi u obrazovnom sistemu, dok je period prije osnovne škole zapravo period kada se dijete na određen način nalazi izvan obrazovnog sistema.

Model je uspostavljen na način da se u Općinskoj službi nadležnoj za osnovno obrazovanje, kreira elektronska baza podataka o djeci (0-6 godina). Ova baza podataka se prvenstveno puni sa podacima sve djece navedenog uzrasta na osnovu podataka iz zdravstvenih kartona Doma zdravlja (pedijatrijska služba), jer je pretpostavka da će roditelji svoje dijete bar jednom odvesti ljekaru, kada se njihovi podaci evidentiraju u zdravstvenom kartonu. Ovi podaci se nadopunjuju sa podacima iz matičnog ureda. Istovremeno se prikupljaju podaci o djeci istog uzrasta koja su na evidenciji Centra za socijalni rad (djeca iz materijalno neobezbijeđenih porodica, djeca bez roditeljskog staranja, djeca sa posebnim potrebama, itd.). U okviru uspostave modela, uposlenici CSR izlaze i na teren kako bi izvršili dodatni uvid u trenutno stanje pojedinih porodica i eventualno identifikovali nove korisnike socijalne zaštite. U pojedinim općinama, ukoliko je neophodno, uključuju se i nevladine organizacije u ulozi anketara ili kao koristan izvor informacija o svojim korisnicima. Predstavnici mjesnih zajednica (MZ) su također angažovani u prikupljanju podataka. Predstavnici policije (MUP) se uključuju po potrebi.

Nakon što se svi podaci unesu u bazu podataka, spiskovi djece dorasle za upis u prvi razred osnovne škole dostavljaju se osnovnim školama prije zakonski predviđenog roka za upis u osnovu školu. Model je koristan i zbog mogućnosti da postojeće podatke koriste i predškolske ustanove. Nakon povratnih informacija o broju upisane i neupisane djece od strane obrazovnih ustanova, koje se također unose u bazu podataka, moguće je dobiti podatak o tome koja djeca nisu upisana u osnovu školu. Podatak o broju upisane djece bismo svakako dobili na osnovu izvještaja koje škole podnose Općini, ali nam je u ovom slučaju daleko važnije da dobijemo podatak o broju neupisane djece u odnosu na ukupan broj djece na području općine koja su dorasla za upis. Prilikom upisa se posebno vodi računa o upisu djece iz socijalno isključenih kategorija. Podatak o broju neupisane djece se dodatno istražuje od stane nadležnih institucija, kako bi se ustanovio razlog neupisavanja djeteta. Podaci ukazuju da se kao razlozi neupisivanja u najvećem broju slučaja navode migracije porodica pri čemu se djeca upisuju u škole u drugim gradovima, a nerijetko i slučajevi djece sa posebnim potrebama ili djece iz materijalno neobezbijeđenih porodica. Nadležne instance poduzimaju neophodne mjere da se dijete upiše u školu.

Na osnovu podataka o broju i socijalnom statusu djece (0-6 godina), od predškolskih ustanova se potražuje povratna informacija kada su u pitanju djeca koja pohađaju ove ustanove. Na osnovu navedenog je moguće ostvariti uvid u podatak o broju djece koja su obuhvaćena predškolskim obrazovanjem i da se planirana povećanje stope uključenosti.

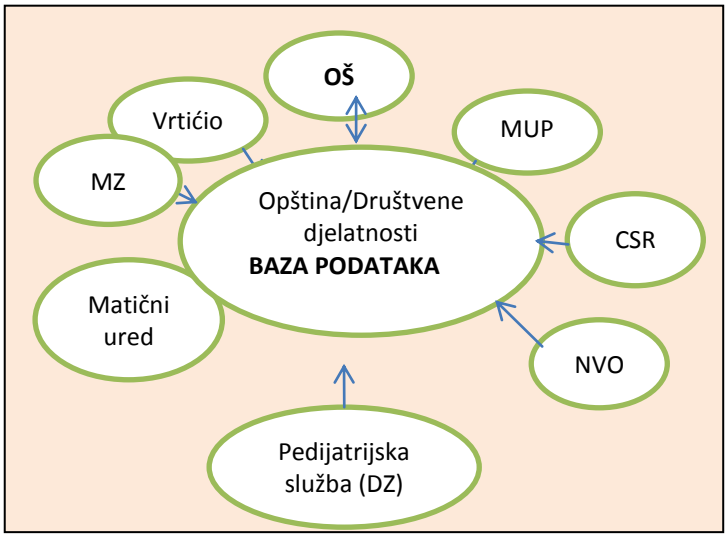
[4] Cf. Rašidagić, E.K., str. 249

[5] U fazi pilotiranja modela (2005-2006) godine prikupljali su se podaci za djecu 0-3 godine

[6] Lokalne zajednice u kojima je implementiran model monitoringa upisa u osnovne škole: Bugojno, Gradiška, Kakanj, Teslić, Vareš, Breza, Donji Vakuf, Prnjavor, Srbac, Drvar, Foča, Goražde, Istočna Ilidža, Kiseljak, Novi Grad Sarajevo, Novi Travnik, Sanski Most, Višegrad, Laktaši, Novi Grad, Bileća, Kotor Varoš, Gacko, Mrkonjić Grad, Čelinac, Derventa, Tešanj, Velika Kladuša, Kupres, Gornji Vakuf-Uskoplje i Brčko distrikt BiH.

[7] Cf. Gradaščević, P.J., str. 275

Model razvoja mehanizma monitoringa upisa djece u osnovne škole predstavlja jednostavno sistemsko rješenje za prevazilaženje manjkavosti i propusta postojećeg sistema i ima za cilj da obuhvati i evidentira svu djecu doraslu za upis u osnovnu školu na području jedne općine. Uspostavljeni model je naišao na odobrenje i podršku od strane svih aktera u oblasti društvene zaštite u ciljanim općinama, koji su prepoznali prednost i funkcionalnost predloženog sistemskog rješenja monitoringa upisa u osnovne škole. Navedeni model pruža mogućnosti horizontalnog i vertikalnog repliciranja, jer se iskustva iz relevantnih općina mogu primijeniti u drugim lokalnim zajednicama u Bosni i Hercegovini. Isto tako je moguće vertikalno uvezati lokalni nivo sa višim nivoima vlasti, kako bi se u idealnom slučaju, na nivou kantona, entiteta, pa i države uspostavila baza podataka koja bi omogućila evidentiranje i praćenje upisa i na taj način raspolagala pouzdanijim pokazateljima stope obuhvaćenosti djece osnovnim i predškolskim obrazovanjem.

Grafički prikaz modela monitoringa upisa u osnovne škole

Rezultati ankete o primjeni modela

U aprilu 2013. godine sprovedena je anketa u vezi praktične primjene modela monitoringa upisa djece u osnovne škole. Anketa je sprovedena putem distribucije upitnika u 31 općini koje su bile uključene u implementaciju modela u proteklih osam godina. Aktivnu participaciju u anketi ostvarilo je 27 osoba iz isto toliko lokalnih zajednica. U nastavku navodimo analizu rezultata ankete.

- *Bolje organizovanje i planiranje razreda u osnovnim školama – prije se dešavalo da nemamo evidentiranu svu djecu u bazi podataka jer su se podaci prikupljali samo iz jednog izvora, matične službe, pa se dešavalo da se dijete prijavi u školu a da nije bilo na spisku dostavljenom iz Opštine.“*
- *Za neupisanu djecu traže se razlozi neupisa. Poduzimaju se zakonom propisane mjere za roditelje/ staratelje djece koja nisu upisana.“*

Prema dobijenim rezultatima, model monitoringa upisa u osnovne škole aktivno se koristi u 27 lokalnih zajednica, a izvan upotrebe je u četiri lokalne zajednica. 85% općina redovno koristi bazu podataka koja je uspostavljena u okviru implementiranog modela. 14,8% općina bazu podataka ne koristi iz tehničkih razloga, kao i zbog izostanka saradnje sa ostalim institucijama i organizacijama. Po pitanju ocijene doprinosa modela unapređenju praćenja upisa u osnovne škole u lokalnoj zajednici, 92,6% ispitanika je potvrdno odgovorilo. Ispitanici su također naveli da je primjena modela omogućila bolje planiranje i organizaciju upisa djece u prve razrede osnovne škole, jer elektronske baze podataka raspolažu ažuriranim podacima o djeci, odnosno školskim obaveznicima. Model omogućava praćenje upisa djece kako u centralnim tako i u područnim školama, kao i prema upisnim područjima.

96,3% ispitanika smatra da je proširena mogućnost praćenja socijalno isključenih grupa djece od posebne važnosti. Prema rezultatima ankete model je doprinijeo smanjenju socijalne isključenosti djece, omogućio proširenje prava i usluga socijalne zaštite, te pružio podršku školama u planiranju i pripremi prilagođenih nastavnih planova i programa. Primjenom modela, 88,8% općina je istaklo da su u mogućnosti pratiti upis djece sa posebnim potrebama, 62,9% djecu iz materijalno neobezbijeđenih porodica, 44,4% djecu pripadnike nacionalnih manjina i 40,7% djecu bez roditeljskog staranja.

Sam model monitoringa upisa podrazumijeva usku saradnju između nekoliko institucija i organizacija na lokalnom nivou, a samim tim i međuinstitucionalnu razmjenu informacija za potrebe intenzivnijeg rada sa djecom. 77,7% općina je navelo da druge institucije potražuju podatke iz baze podataka (pretežno osnovne škole) o djeci predškolskog uzrasta. Prethodno je istaknuto da model ima mogućnost praćenja obuhvaćenosti predškolskim obrazovanjem uz jednostavnu komunikaciju sa predškolskim ustanovama i poređenjem djece koja su upisana i koja to nisu. 69,2% ispitanika je navelo da se baza podataka koristi za svrhe praćenja obuhvaćenosti predškolskim obrazovanjem.

- *"Roditelji su zakonski obavezni upisati svoje dijete u određenu odgojno-obrazovnu ustanovu u skladu sa upisnim područjem, a obrazovni ciklus je u Kantonalnoj nadležnosti, dok je organ uprave servis obrazovnim ustanovama, koji je uvođenjem baze IBHI podignut na viši nivo."*
Općina/Opština Sanski Most

Iako je sam upis u osnovnu školu zakonski regulisan, ipak se dešavaju situacije u kojima se dijete ne upisuje u školu. Navedeno potvrđuju i odgovori ispitanika od kojih je 88,5% navelo da im je baza podataka omogućila identifikaciju djece koja nisu upisana u školu. Pitanje koje se direktno nameće je vezano za dalje korake prilikom konstatacije da dijete nije upisano. 68,2% općina je poduzelo konkretne korake u cilju istraživanja razloga za neupis djeteta. U najvećem procentu, 73,3% općina su kao razlog za neupis djece istakli migracije porodica, 33,3% je navelo da je u pitanju bila materijalna ugroženost porodica, 26,6% su bili propusti roditelja, 13,3% je navelo da su u pitanju bila djeca sa posebnim potrebama, dok su neke općine navodile i slučajeve kada su djeca bila na liječenju. Neke općine su navele podatak da nisu imale neupisane djece, što predstavlja sigurnost samo ako se isto provjeri u odnosu na svu djecu doraslu za upis na području općine, što je omogućeno primjenom ovog modela.

Samo funkcionisanje modela monitoringa upisa u velikoj mjeri zavisi od međusektorske saradnje relevantnih institucija i organizacija. 79,2% općina je istaklo da je međusektorska saradnja na zadovoljavajućem nivou. Podatak dodatno ukazuje da se saradnja ne odvija u svim općinama na podjednako zadovoljavajućem nivou i način na koji bi se ista mogla unaprijediti je da se predloži potpisivanje memoranduma o saradnji ili protokola koji bi osigurao funkcionisanje referalnog mehanizma unutar ovog modela.

- *"Lakši proces identifikacije djece određenog uzrasta. Lakša je evidencija djece koja nisu prijavljena na upis što daje mogućnost reagovanja nadležnih institucija."*
Općina/Opština Gacko
- *„Unaprijeđena i olakšana saradnja institucija koje sprovode proces upisa u osnovne škole (Opština, škole, Dom zdravlja)."*
Općina/Opština Prnjavor

92,3% ispitanika je navelo da je primjena modela i postojanje uspostavljene baze podataka olakšalo organizovanje upisnog procesa. Neke od primjera unaprijeđenog upisnog procesa navodi su u nastavku: adekvatniji podaci o djeci prema upisnim područjima na početku upisnog procesa, brža dostava tačnijih i kompletnijih podataka u obrazovne ustanove, umanjena potreba škola da potražuju podatke o djeci koja su odselila iz općine, mogućnost određivanja broja odjeljenja prvih razreda osnovnih škola, olakšano organizovanje liječničkih i psiholoških pregleda djece pri upisu u osnovne škole, kao i pripremu testiranja djece i pristupa prilikom testiranja djece sa posebnim potrebama, pravovremeni upis djece i kvalitetniji prijem i adaptiranje djece u obrazovni proces.

Model monitoringa upisa koji je pilotiran u periodu 2005-2006. godine u međuvremenu je unaprijeđen i još uvijek ostavlja prostor za dalju nadogradnju. Ovog mišljenja je i 92,3% ispitanika koji su prepoznali potrebu za nadogradnju modela. Prema njihovim odgovorima, unapređenje modela bi se moglo izvršiti u više pravaca. 61,5% ispitanika smatra da je potrebno tehnički unaprijediti bazu podataka, 46,2% smatra da je neophodno da se prikupljaju potpuniji podaci (svaka institucija u svojoj nadležnosti), te da se promoviše uspostavljena baza podataka. 42,3% ispitanika smatra da je potrebno da se unaprijedi saradnja institucija i organizacija, dok 73,1% ispitanika smatra da je potrebno elektronski uvezati sve institucije i organizacije. Ovaj prijedlog bi predstavljao vrlo kvalitetan iskorak u primjeni modela, ali bi ujedno zahtijevao i veću finansijsku podršku. 30,8% ispitanika smatra da je neophodno uključiti više nivoe nadležnosti. Svi ispitanici su saglasni u tome da je neophodno da se model monitoringa upisa djece u osnovne škole replicira i u ostalim općinama u BiH.

Preporuke

- U općinama u kojima je uveden model monitoringa upisa u osnovne škole, neophodno je da nadležna služba u Općini redovno ažurira bazu podatke djeci, te da se podaci redovno koriste za praćenje upisa u osnovne škole sa posebnim osvrtom na djecu iz socijalno isključenih grupa;

- Na osnovu primjene modela i njegovog pozitivnog učinka u lokalnim zajednicama, preporuka je da se model monitoringa upisa replicira u ostalim općinama u BiH i da se razmjene iskustava sa općinama u kojima se model primjenjuje;

- Neophodno je da uključeni akteri nastave dalje sarađivati kako bi se baza podataka redovno ažurirala i prijedlog je da se uspostavi formalni vid saradnje putem potpisivanja memoranduma o saradnji ili protokola koji će postati obavezujući dokument za sve institucije. U budućnosti bi bilo neophodno da se svi uvežu elektronskim putem, što bi u velikoj mjeri olakšalo unos, ažuriranje i razmjenu podataka;

- Potrebno je uključiti sve raspoložive ljudske i materijalne resurse kako bi se obezbijedilo da se sva djeca nađu u školskoj klupi bez obzira na njihov socijalni status, jer je uključivanje sve djece u obrazovni sistem obrazovanja direktan vid borbe protiv siromaštva i ulaganje u prosperitet cjelokupnog društva;

- Potrebno je iznaći mehanizme kako bi se zakonska regulativa dosljedno sprovodila u praksi (npr. realizovati sankcionisanje prekršioca zakona u oblasti ostvarivanja prava djeteta na obrazovanje, da direktori škola alarmiraju relevantne ustanove u slučaju saznanja da je dijete spriječeno u pohađanju osnovnog obrazovanja i obavezno određivanje upisnih područja tamo gdje ona nisu određena);

- Restrukturiranjem i pravilnijom raspodjelom budžetskih sredstava obezbijediti veća izdvajanja za djecu i porodice u stanju socijalne potrebe kako bi se djeci omogućilo pohađanje osnovnog obrazovanja (regulisati troškove prevoza, knjiga, odjeće, užine i dr.);

- Izdvajanje budžetskih sredstava za opremanje područnih i matičnih škola kako bi se djeci omogućilo nesmetano pohađanje osnovnog obrazovanja u blizini mjesta stanovanja s posebnim osvrtom na ruralna područja, te za sprovođenje edukacija roditelja u ruralnim područjima na temu zakonske obaveze i višestruke korisnosti upisivanja djece u osnovne škole;

- Model predstavlja jednostavno sistemsko rješenje za praćenje upisa djece u osnovne škole, tako i za praćenje obuhvaćenosti predškolskim obrazovanjem. Primjena ovog modela omogućava dugoročnije i efikasnije planiranje u oblasti obrazovanja, kao i u ostalim sferama društvene zaštite djece uzrasta 0-6 godina;

- Promovisati model monitoringa i uključiti sve nivoe vlasti kako bi se uspostavljeni model institucionalizirao i kako bi se problem praćenja upisa u osnovne škole, kao i problem nedovoljne obuhvaćenosti predškolskim obrazovanjem, sistemski rješavao, a sve u najboljem interesu djeteta.

Izvori:

1. *„Bosna i Hercegovina: Praćenje stanja i položaja djece i žena: Istraživanje višestrukih pokazatelja, 2011-2012*.“ UNICEF, 2013.
2. Gradaščević-Pleh, Jasmina. *Problemi djece i omladine u kontekstu ljudskih prava u BiH: Pristup osnovnom obrazovanja – praktična iskustva sa modelom replikacije.* RABIC/IBHI, Sarajevo, 2006.
3. *„Istraživanje stanja ranjivih grupa djece, okvira politika djelovanja, strateških dokumenata i zakona na kojima počivaju usluge socijalne zaštite i inkluzije za djecu u BiH“,* INNOVA uz podršku UNICEF-a, Sarajevo, 2010.
4. Kreso Pašalić, Adila. *Kvalitet predškolskog odgoja i obrazovanja u Bosni i Hercegovini: Nauka za predškolski odgoj, predškolski odgoj za nauku.* Agencija za predškolsko, osnovno i srednje obrazovanje, Sarajevo, 2011.
5. Okvirni Zakon o osnovnom i srednjem obrazovanju u Bosni i Hercegovini, juni 2003.
6. *„Okvirna politika unapređenja ranog rasta i razvoja djece u Bosni i Hercegovini“,* Vijeće ministara BiH uz podršku UNICEF-a, 2011.
7. Rašidagić, E. Kenan. *Studija javnog sistema praćenja upisa i prekida školovanja u osnovnim školama u BiH.* RABIC/IBHI, Sarajevo, 2006.
8. UN, Konvencija o pravima djeteta, 1989.
9. Zakon o osnovnom obrazovanju i vaspitanju („Službeni glasnik RS“, br.74/08);
10. Zakon o obrazovanju u osnovnim i srednjim školama Brčko Distrikta BiH (Sl.glasnik Brčko distrikta BiH br. 10/08)
11. Zakon o osnovnoj školi ZDK (Sl. novine ZDK, broj 05/04)

Ovaj dokument je jedan od rezultata projekta „Uticaj na politike socijalnog uključivanja u BiH“ koji podržavaju Open Society Foundations i Balkan Trust for Democracy. Autori dokumenta su: M.Sc. Jasmina Gradaščević-Pleh, Vera Bartel i Stela Dukić, uz podršku spoljnog konsultanta dr. Ljube Lepira. Takođe se zahvaljujemo članovima Savjetodavnog odbora IBHI-a: Enveru Kazazu, Ivanu Lovrenoviću, Miletu Lasiću, Sinanu Aliću i Svetlani Cenić, na izuzetno korisnim idejama i savjetima. Naravno, sam tekst je odgovornost gore navedenih